

το άλλο
κίλο ενώ
εκτικά,
ιστικό
κατά-
ξέων
κατά το

ελληνικά
ματα και

τη Συρία.

λο-
αρία. Το

Β' ΜΕΡΟΣ

«Όλοι ίσοι ενώπιον του Νόμου»; Η Συνταγματική Επιταγή και η Δικαστηριακή Πρακτική

«Είναι αδύνατο να προληφθεί κάθε διασάλευση της τάξης που προκαλείται από την οικουμενική πάλη των ανθρώπινων παθών[...] Αυτή η δύναμη, που όμοια με τη βαρύτητα μας ωθεί προς την ευημερία μας, μπορεί να συγκρατηθεί μόνο από τα εμπόδια που συναντά[...] Ο νομοθέτης ενεργεί έτσι σαν ικανός αρχιτέκτονας, που οφείλει να αντιμετωπίσει τις επιβλαβείς τάσεις της βαρύτητας και να αξιοποιήσει εκείνες που συμβάλλουν στην αντοχή του κτιρίου» (C. Beccaria, «Περί Εγκλημάτων και Ποινών»: 71-72)

«Εξάλλου η αστική δικαιοσύνη φροντίζει με επιμέλεια ώστε να κλείσει η σύμβαση με τον ένοχο με όλους τους κανόνες της τέχνης, δηλαδή ο καθένας να μπορέσει να πεισθεί και να ελέγξει ότι η πληρωμή καθορίστηκε αδέκαστα (δημοσιότητα της ποινικής διαδικασίας), ότι ο εγκληματίας μπόρεσε να διαπραγματευθεί ελεύθερα την ελευθερία του (συζητητικό σύστημα) και ότι χρησιμοποίησε τις υπηρεσίες ενός τεχνικού (δικαίωμα συνηγόρου) κλπ. Με μια λέξη, οι σχέσεις του κράτους και του κατηγορουμένου βρίσκονται απολύτως μέσα στο πλαίσιο μιας καθαρά εμπορικής υπόθεσης» (E. Πασουκάνις, «Μαρξισμός και Δίκαιο»: 184)

«Υπάρχουν πολυάριθμες αποδείξεις ότι ο μετανάστης κατά την διαδικασία διαχείρισης του δικαίου, αποτελεί το αντικείμενο μιας διαφορετικής μεταχείρισης. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει στην καταγωγή του, εν μέρει στην οικονομική και πολιτική του κατάσταση. Οποιαδήποτε κι αν είναι η αιτία, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να συλληφθεί και να καταδικαστεί, και

όταν στέλνεται στη φυλακή είναι πιθανόν ότι θα φυλακισθεί με μία ποινή μεγαλύτερη απ'ότι το άτομο που γεννήθηκε στη χώρα» (Th. Sellin, «Πολιτισμική σύγκρουση και Έγκλημα»: 85)

A- Εγκλημα και Τιμωρία: Ζητήματα Ποινικής Μεταχείρισης

I- Η απονομή της Ποινικής Δικαιοσύνης

Το Ποινικό Σύστημα ή Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης, έχει εύστοχα χαρακτηριστεί ως η «ρομφαία του κράτους», καθώς συγκροτεί τη νομιμοποιημένη βία που προσβάλλει κρίσιμα αγαθά του ατόμου-παραβάτη, όπως την ελευθερία, την τιμή, την περιουσία, παλιότερα (πριν καταργηθεί η θανατική ποινή, τουλάχιστον στις χώρες της Ε. Ενωσης) και τη ζωή του. Ιδίως η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης από τα συντεταγμένα ποινικά δικαστήρια, έχει έντονα και διαχρονικά απασχολήσει τους ειδικούς επιστήμονες, αλλά και τους πολιτικούς, όπως και την κοινή γνώμη. Η δραστηριότητα του κυρωτικού μηχανισμού του συστήματος, η αποτελεσματικότητα του ως προς την άσκηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, και οι συνέπειες για τους εμπλεκόμενους, βρίσκονται συχνά στο κέντρο της κοινωνικής προσοχής, καθώς η ποινική δίκη αποτελεί το δραματοποιημένο σκηνικό μίας «αναπαράστασης». Με κεντρικό πρόσωπο - συνήθως όμως σε ρόλο μάλλον κομπάρσου- τον κατηγορούμενο, και διακύβευση την ίδια του την υπόσταση.¹ Κάθε δικαστική σύνθεση στην έδρα του ποινικού δικαστηρίου που εκδικάζει έγκλημα, ιδίως απειλούμενο με σοβαρή ποινή, προσομοιάζει με τη

1. Η «θεατρικότητα» της ακροαματικής διαδικασίας και η ανάληψη ρόλων από όλους τους παράγοντες της δίκης, έχει απασχολήσει πολλούς διανοητές, κυρίως ως προς τους ιδεολογικούς συμβολισμούς στο πεδίο της εξουσίας, από τον Πασουκάνις (1977), μέχρι τον Goffman (1963) και τον Luhmann (1999).

Βλ. επίσης την έρευνα πεδίου της Carlen (1976) σχετικά με τις «τελετουργίες» της ακροαματικής διαδικασίας στα βρετανικά δικαστήρια. Πρβλ για μία συνοπτική «μπρεσιονιστική» περιγραφή της δίκης στην Ελλάδα, Μαγγανάς, 2007, σ. 303 επ.

μυθική Σφίγγα. Ιδίως για τον κατηγορούμενο, αλλά και για το κοινωνικό ακροατήριο. Με τη διαφορά ότι εάν το αίνιγμα της Σφίγγας επιδεχόταν μίας μόνον ορθής απάντησης, στη ποινική δίκη αυτή η απάντηση βρίσκεται υπό συνεχή διαπραγμάτευση, εντός και εκτός ακροατηρίου. Όπως έχει εύστοχα επισημάνει ο Luigi Ferrajoli:

«Μπορούμε να πούμε πως η δίκη αποτελεί τη μοναδική περίπτωση ενός «ιστοριογραφικού πειράματος»: σε μια δίκη, βλέπουμε τις πηγές να δρουν *de vino* όχι μόνο επειδή τις παρακολουθούμε άμεσα, αλλά επίσης και επειδή τίθενται σε αντιπαράσταση μεταξύ τους, υποβάλλονται στον έλεγχο της αντιπαραβολής και υποκινούνται να αναπαράγουν, σαν δε ψυχόδραμα, την υπόθεση που κρίνεται» (Γκίνσμπουργκ, 2003, σ.28)

Ταυτόχρονα όμως, ο νομικός και δικαστικός λόγος, όπως αποτυπώνεται στη δικαστηριακή πρακτική, συν-καθορίζεται από τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις και τα αξιακά προτάγματα, ενώ με τη σειρά του επιδρά στις κοινωνικές σχέσεις και διαμορφώνει αντιλήψεις προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση σχετικά με αποδεκτές κοινωνικές αξίες και κώδικες παραδεκτής συμπεριφοράς (πρβλ Αβδελά, 2002, Καρύδης, 2010^α). Η τελική δικαστική απόφαση εξαρτάται από παραμέτρους και κριτήρια που συχνά βρίσκονται όχι μόνον εντός, αλλά και εκτός των νομικών κωδίκων, εντός και εκτός της δικαστικής αίθουσας και του χώρου της διάσκεψης του δικαστηρίου, όπως η κοινωνική έρευνα πεδίου έχει τεκμηριώσει τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτό, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, ισχύει κατεξοχήν κατά την επιμέτρηση της ποινής, στο βαθμό που τα προβλεπόμενα στις ποινικές διατάξεις πλαίσια ποινής, συνήθως παρέχουν σημαντική διακριτική ευχέρεια στο ποινικό δικαστήριο ως προς τον καθορισμό της ακριβούς τιμής ποινής, όταν ο κατηγορούμενος κρίνεται ένοχος.²

2. Στον ελληνικό Π.Κ, στο πεδίο της «κοινής» εγκληματικότητας (εάν δηλ. εξαιρεθούν άρθρα που αφορούν στα «πολιτικά» κεφάλαια του Π.Κ., όπως οι

II- Ποινή, Ποινική Πολιτική, Ποινική Μεταχείριση

Στο φιλελεύθερο νομικό και πολιτικό πολιτισμό της τριμερούς διάκρισης των εξουσιών, περίοπτη θέση κατέχει το συνταγματικό αξίωμα της ίσης μεταχείρισης των πολιτών από τη Δικαιοσύνη, χωρίς καμία και για οποιοδήποτε λόγο διάκριση. Εγγύηση άλλωστε γι' αυτό αποτελεί η επίσης συνταγματική αρχή της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών.³ Κατά συνέπεια, η γενική - επί της αρχής- παραδοχή είναι ότι η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα, υπό τη μορφή της ποινικής κύρωσης, πρέπει να έχει την ίδια ένταση για την ίδια τιμωρούμενη πράξη κάθε παραβάτη. Αυτή όμως η λαμπρή δημοκρατική αρχή του Διαφωτισμού, παραμένει σε επίπεδο ευχής ή και ανούσιας ρητορικής, εάν δεν υπάρχουν οι συνθήκες και οι προϋποθέσεις της ουσιαστικής πραγμάτωσης της, στο πραγματικό κοινωνικό πεδίο.

Ήδη ο Ζαν-Πωλ Μαρά (παρότι μη νομικός), τόνιζε στις παραμονές της Γαλλικής Επανάστασης ότι

«Είπα πώς πρέπει να επιβάλλεται σ' οποιοδήποτε παραβάτη η ίδια ποινή για το ίδιο έγκλημα. Αυτός ο νόμος θα ήταν δίκαιος μόνο σ' ένα κράτος βασισμένο στην ισότητα, όπου τα μέλη του θα είχαν περίπου τα ίδια προνόμια. Όμως η φύση έχει θέσει πολύ μεγάλες διαφορές ανάμεσα στους ανθρώπους κι' η τύχη έχει προκαλέσει ακόμη μεγαλύτερες. Ποιός δε βλέπει ότι η

προσβολές του πολιτεύματος και η προδοσία της χώρας, που φέρουν εκ των πραγμάτων «εξαιρετικό» χαρακτήρα), μόνο για το έγκλημα της ανθρωποκτονίας με πρόθεση (299 ΠΚ) το δικαστήριο δεν έχει την ευχέρεια να επιβάλει άλλη ποινή από την ισόβια κάθειρξη στον δράστη, εάν δεν αναγνωρίσει ελαφρυντικές περιστάσεις.

3. Άρθρο 87 Σ.: «1. Η δικαιοσύνη απονέμεται από δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές, που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία». Για το ζήτημα των εγγυήσεων της δικαστικής ανεξαρτησίας βλ. Μαργαρίτης, 2005, σ. 410 επ και εκεί παραπομπές. Πρβλ. για τις δυσλειτουργίες και αγκυλώσεις που υπονομεύουν τις πλήρεις εγγυήσεις για την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των δικαστών, αντί πολλών, Πικραμένος (2002).

δικαιοσύνη πρέπει να εκτιμήσει τις περιστάσεις, που αντιμετώπισε ο ένοχος, οι οποίες αναγκαστικά τον επιβαρύνουν ή ελαφρύνουν το έγκλημα του» (Marat, 1989, σ. 48)

Αυτή η πρώιμη επισήμανση που συνοψίζει το εξισωτικό αίτημα των αστικών- φιλελεύθερων επαναστάσεων, παραπέμπει στον σύγχρονο πλούσιο προβληματισμό και τη - συχνά έντονη- αντιπαράθεση σχετικά με τους σκοπούς και τις λειτουργίες της ποινής. Το ενδιαφέρον έγκειται στο γεγονός ότι τα ζητήματα περί ποινής αποτελούν καταρχήν «ύλη» των ειδικών επιστημόνων, συχνά όμως μεταβάλλονται σε πεδίο ιδεολογικής και πολιτικής αντιπαράθεσης, κυρίως για τις κατευθύνσεις της ποινικής και ευρύτερα αντεγκληματικής πολιτικής.

Ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας υιοθετεί την κυρίαρχη στη μεταπολεμική Ευρώπη «ενωτική» θεωρία ή σύλληψη για τη λειτουργία της ποινής στο άρθρο 79 ΠΚ, ήδη από την ψήφιση του (1951) και μέχρι σήμερα. Ο έλληνας νομοθέτης επιχειρεί τον συνδυασμό των θεωριών της γενικής πρόληψης και της ειδικής πρόληψης, θέτοντας ως κριτήρια για την ενδεδειγμένη τιμή ποινής σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, αφενός την «βαρύτητα του εγκλήματος» και αφετέρου «την προσωπικότητα του εγκληματία» (Χωραφάς, 1954). Μάλιστα, καταγράφει στα επόμενα εδάφια του ίδιου άρθρου, τα επιμέρους κριτήρια που οφείλει να λάβει υπόψη του το Δικαστήριο για την εκτίμηση αυτών των δύο κρίσιμων μεγεθών (της βαρύτητας και της προσωπικότητας)⁴. Με τον τρόπο αυτό, φαινομενικά τουλάχιστον,

4. Άρθρο 79... «2. Για την εκτίμηση της βαρύτητας του εγκλήματος το δικαστήριο αποβλέπει: α) στη βλάβη που προκάλεσε το έγκλημα ή τον κίνδυνο που προκάλεσε β) στη φύση, το είδος και το αντικείμενο του εγκλήματος, καθώς επίσης σε όλες τις περιστάσεις χρόνου, τόπου, μέσων και τρόπου που συνόδευαν την προπαρασκευή ή την εκτέλεση του γ) στην ένταση του δόλου ή στο βαθμό της αμέλειας του υπαιτίου.

3. Κατά την εκτίμηση της προσωπικότητας του εγκληματία το δικαστήριο σταθμίζει ιδίως το βαθμό της εγκληματικής διάθεσης που εκδήλωσε ο υπαίτιος κατά την πράξη. Για να τον διαγνώσει με ακρίβεια εξετάζει α) τα αίτια που τον ώθησαν στην εκτέλεση του εγκλήματος, την αφορμή που του δόθηκε και το σκοπό που επιδίωξε β) το χαρακτήρα και το βαθμό της ανάπτυξης του γ)

λύνεται ο γόρδιος δεσμός της σύγκρουσης μεταξύ των δύο μορφών πρόληψης, που απασχόλησε έντονα τη σχετική φιλολογία διεθνώς, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα (Honderich, 1979, Κουράκης, 2005). Επίσης, με την ενωτική θεωρία, εγκαταλείπεται οριστικά η θεωρούμενη πλέον ως παρωχημένη και κοινωνικά ατελέσφορη ανταποδοτική αντίληψη για την ποινή, η οποία εγκλωβίζεται κατά την κρατούσα άποψη μόνο στο «παρελθόν» της διάπραξης του εγκλήματος. Ως οι «λογικοί σκοποί» της επιβολής και της έκτισης της ποινής, αναγνωρίζονται οι ωφελμιστικοί στόχοι της προστασίας της κοινωνίας και της κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία (Κουράκης, 2008, Fletcher, 2007)

Αυτή η θεωρούμενη ως περίπου αυτονόητη παραδοχή και η περί αυτήν γενική συναίνεση μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, αμφισβητήθηκε έντονα κατά την «αιρετική» για τις κοινωνικές επιστήμες δεκαετία του '60 και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70, μέσω της ανάδειξης ενός ισχυρού «κριτικού ρεύματος» στη θεωρία του δικαίου, τις εγκληματολογικές επιστήμες, την κοινωνιολογία του δικαίου και της παρέκκλισης, αλλά και την πολιτική επιστήμη (καθώς εισάγεται με έμφαση ο ρόλος του θεωρούμενου πλέον ως μη- ουδέτερου κράτους στη σχετική προβληματική). Σύμφωνα με μία σύνοψη των βασικών παραδοχών της νέας κριτικής προσέγγισης⁵

«Η "παθολογία" του εγκληματία δεν γίνεται αποδεκτή. Αντίθετα, επισύρεται η προσοχή στην "εγκληματογόνο" δραστηριότητα των μηχανισμών της κοινωνικής αντίδρασης οι

τις ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις και την προηγούμενη ζωή του δ) τη διαγωγή του κατά τη διάρκεια της πράξης και μετά την πράξη ιδίως τη μετάνοια που επέδειξε και την προθυμία του να επανορθώσει τις συνέπειες της πράξης του». Ο κατ' εξοχήν αξιολογικός χαρακτήρας αυτού του πλήθους των κριτηρίων είναι βεβαίως προφανής, και θα μας απασχολήσει σε άλλο σημείο του κειμένου.

5. Επισημαίνουμε ότι στο εσωτερικό του νέου «κριτικού» ρεύματος για το ποινικό φαινόμενο, συνυπάρχουν επιμέρους θεωρητικά ρεύματα, όχι πάντοτε απολύτως συμβατά μεταξύ τους. Βλ. Downes- Rock, 1979, Swaaningen, 1997.

οποίοι επεμβαίνουν επιλεκτικά για να προσδώσουν εγκληματική ταυτότητα στην "αρχική παρεκτροπή" του παραβάτη και το στίγμα του "εγκληματία" στον ίδιο[...] Υποστηρίχθηκε ότι διαμορφώνεται και συντηρείται ένα ψευδές "εγκληματικό στερεότυπο" εις βάρος των κατώτερων κοινωνικά και οικονομικά τάξεων και στρωμάτων[...] Εάν ο εγκληματίας "κατασκευάζεται" από τη δράση των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου, στερείται νοήματος κάθε προσπάθεια βελτίωσης, αναμόρφωσης ή κοινωνικής του επανένταξης. Εάν η κρατική εξουσία συνειδητά «αποκλείει» μέσω του ποινικού στιγματισμού ένα τμήμα του πληθυσμού είναι αδύνατον στη συνέχεια να το «περικλείσει»[...] Εάν το σύστημα καταστολής λειτουργεί με ταξικά κριτήρια, τότε οι θεραπευτικοί στόχοι του σωφρονισμού υποκρύπτουν συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες. Ο στόχος της αναμόρφωσης χρησιμοποιείται για την αναίρεση στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων» (Καρύδης, 1990, σ. 14).

Αυτή η καταλυτική κριτική στα θεωρητικά περί ποινής θεμέλια των μεταπολεμικών συστημάτων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στη (Δυτική) Ευρώπη και τις ΗΠΑ, πυροδότησε έντονες θεωρητικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις ως προς τις κατευθύνσεις της αντεγκληματικής πολιτικής, και υπήρξε προάγγελος σοβαρών θεσμικών μεταρρυθμίσεων του ποινικού (επ)οικοδομήματος, κυρίως στις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Μάλιστα- κατά τρόπο παράδοξο και ειρωνικό- οι μεταρρυθμίσεις κινήθηκαν σε κατεύθυνση αντίθετη προς τις προθέσεις των θεωρητικών εμπνευστών της «κριτικής αποδόμησης» του προτύπου πρόνοιας, οι οποίοι είχαν στραφεί υπό μία ριζοσπαστική οπτική κατά της «υποκριτικής» βελτιωτικής φιλοσοφίας σχετικά με την ποινική και σωφρονιστική μεταχείριση του εγκληματία (Καρύδης, 1990, Garland, 2001).

Συνοπτικά, το κίνημα του νέου «Προτύπου Δικαιοσύνης», όπως ονομάστηκε, αποκάλυψε τις εγγενείς αδυναμίες του λεγόμενου αναμορφωτικού ιδεώδους, τεκμηριώνοντας την κριτική στο υφιστάμενο σύστημα σε έρευνες πεδίου για την «σκοτεινή

εγκληματικότητα» και την αναξιοπιστία των επίσημων στατιστικών δεικτών, τη μεροληπτική ποινική μεταχείριση κοινωνικών ομάδων από τους φορείς εφαρμογής του νόμου, την αποτυχία του σωφρονιστικού συστήματος καθώς οι δείκτες υποτροπής παραμένουν σημαντικοί, ενώ τα αναμορφωτικά προγράμματα ακυρώνονται στην πράξη (Δασκαλάκης, 1981, Garland-Young, 1989). Το απροσδόκητο αποτέλεσμα όμως ήταν ότι αυτή η διεξοδική και επινοητική κριτική, και η συστηματική και τεκμηριωμένη ανάδειξη των αντιφάσεων του υφιστάμενου πατερναλιστικού Προτύπου Πρόνοιας, ενίσχυσε το οπλοστάσιο των συντηρητικών υπέρμαχων μίας νέο-κλασικής αντίληψης περί δικαιοσύνης και ποινής για τη διατήρηση του «νόμου και της τάξης». Κατέληξε στην ένταση της καταστολής και τη σκλήρυνση του ποινικού συστήματος εν ονόματι της αποτυχίας του υφιστάμενου φιλελεύθερου μοντέλου μεταχείρισης του εγκληματία, τον δραστικό περιορισμό της διακριτικής ευχέρειας των δικαστών εν ονόματι της «ίσης μεταχείρισης», την εγκατάλειψη της ελαστικότητας των ποινών με τη δραστική περιστολή θεσμών όπως η αναστολή της ποινής υπό επιτήρηση και η απόλυση με όρους (probation και parole) εν ονόματι της ατομικής ευθύνης του δράστη και της κοινωνικής προστασίας (Μασούρη, 2006). Με τον τρόπο αυτό, η αρχή της ανταποδοτικής «επάξιας ποινής» υπό τη συντηρητική-τιμωρητική πρόσληψη της, κυριάρχησε στη ποινική και αντεγκληματική πολιτική (Hirsch, 1986, Hirsch-Ashworth, 1992). Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η γενική αποτροπή, υπό τη στενότερη εκδοχή του εκφοβισμού, και η επιλεκτική εξουδετέρωση επικίνδυνων και υπότροπων δραστών αποτέλεσαν τη γενικευμένη κατεύθυνση της αντεγκληματικής πολιτικής, κυρίως στις ΗΠΑ και γενικότερα τον Αγγλο-σαξωνικό κόσμο (Hudson, 1987, Lilly et al, 1989).

Όπως παρατηρεί ο Garland, «τα μέτωπα της αντιπαράθεσης έγιναν δυσδιάκριτα και συνεχώς εναλλασσόμενα. Ουδείς είναι βέβαιος για το τι είναι ριζοσπαστικό και τι αντιδραστικό» (Garland, 2001, σ. 4). Ο φόβος του εγκλήματος, ο απλουστευτικός

λαϊκισμός κάποιων πολιτικών χώρων (αλλά και μεμονωμένων πολιτικών) για την ανάγκη έντασης της καταστολής, η μεγιστοποίηση της σκοπιμότητας του εγκλεισμού, η «διαχειριστική αντίληψη» για την καταπολέμηση του εγκλήματος, η έμφαση στην ικανοποίηση ανταποδοτικών αισθημάτων των θυμάτων, η απαξίωση των απόψεων των ειδικών επιστημόνων, οδήγησαν στην επανεμφάνιση των τιμωρητικών ποινών που λαμβάνουν υπόψη και ικανοποιούν το «δημόσιο αίσθημα» ως την κυρίαρχη στρατηγική για την ποινική μεταχείριση των δραστών (Ruggiero et al, 1995, Pratt et al, 2005). Αυτή η στρατηγική οδήγησε μεταξύ άλλων στην εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των κρατουμένων, ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις των δεικτών της εγκληματικότητας (Christie, 1994, Waquant, 2002). Οπως πάλι ο Garland αναφέρει: «Μετά από ένα αιώνα όπου η τρέχουσα τάση ήταν η άνοδος των δεικτών του εγκλήματος και η πτώση των δεικτών φυλάκισης, η πρόσφατη περίοδος μαρτυρά την εμφάνιση, πρώτα στις ΗΠΑ και στη συνέχεια στο Ηνωμένο Βασίλειο, του ακριβώς αντίθετου φαινομένου- αυξανόμενους δείκτες φυλάκισης και μειούμενους δείκτες εγκλήματος» (οπ. π, σ. 14). Η παραδοχή πλέον είναι ότι η φυλακή μπορεί να είναι χρήσιμη και να επιφέρει αποτελέσματα για τον έλεγχο του εγκλήματος, όχι ως μηχανισμός βελτίωσης ή αναμόρφωσης, αλλά μόνον ως το κατάλληλο μέσον για την εξουδετέρωση των επικίνδυνων δραστών και την αναγκαία και οφειλόμενη ανταπόδοση για την εγκληματική ενέργεια, που ικανοποιεί το δημόσιο αίσθημα για τάξη και ασφάλεια. (Ζαραφωνίτου, 2008, Παπαθεοδώρου, 2005). Γίνεται λόγος για την ανάδειξη μίας «Νέας Τιμωρητικότητας»⁶, ιδίως στις ΗΠΑ και σε μεγάλο βαθμό στις άλλες αγγλόφωνες χώρες, αλλά -πιο περιορισμένα- και στην

6. πρβλ όμως αντίθετη άποψη Matthews (2005), που υποστηρίζει ότι πρόκειται ουσιαστικά για μύθο, καθώς τα τελευταία χρόνια έχει λάβει χώρα μία μονόπλευρη, υπερβολική και ατεκμηρίωτη έμφαση περί δήθεν «νέας» τιμωρητικότητας, πράγμα που αποπροσανατολίζει τη συζήτηση για μία σε προοδευτική κατεύθυνση ρεαλιστική αποτίμηση του εγκληματικού ζητήματος στις σύγχρονες συνθήκες.

Ηπειρωτική Ευρώπη. Αυτές οι εξελίξεις στο πεδίο της ποινικής καταστολής, τα τελευταία τριάντα χρόνια, απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή καθώς έχουν μεγαλύτερη σημασία και βάθος από τις κατά καιρούς φυσιολογικές μεταβολές της ποινικής πολιτικής στα διάφορα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης (Pratt et al, 2005, Introduction). Μία αναδυόμενη «τιμωρητική κουλτούρα», που διαχέεται στην ευρύτερη κοινωνία, επιβάλλει τη σκληρυνση της ποινικής καταστολής, καθώς το «λιγότερο» κράτος του νέο-φιλελευθερισμού έχει ανάγκη από «περισσότερο» κράτος στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου. Σύμφωνα με τον Waquant (όπ.π. 2002), το παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας (Welfare State) μετασχηματίζεται πλέον σε ένα ποινικό- τιμωρητικό Κράτος Εχθροπραξιών προς τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και τα «απείθαρχα» κοινωνικά στρώματα (Warfare State). Όπως θέτει το ζήτημα ο ίδιος, σχετικά με την εμπειρία στις ΗΠΑ: «Το αποτέλεσμα αυτής της συναινετικής τριαδικής σχέσης πολιτικού, μιντιακού, και ποινικού πεδίου υπήρξε ο πολλαπλασιασμός των κατασταλτικών νόμων [...] που επεκτείνουν την προσφυγή στη φυλάκιση, αυξάνουν τη διάρκεια των ποινών που επιβάλλονται και εκτίονται, θεσπίζουν υποχρεωτικά ελάχιστα όρια ποινής για ένα μεγάλο φάσμα αδικημάτων, και πηγαινουν τόσο μακριά ώστε να επιβάλουν ισόβια κάθειρξη για το τρίτο έγκλημα βίας ή το τρίτο κακούργημα, ένα μέτρο που πουλήθηκε στο εκλογικό σώμα με τη βοήθεια μίας έκφρασης του μπιζ-μπολ «Τρεις Αστοχίες και Βγαίνεις Έξω» - «Three Strikes and You're Out», (Waquant, 2005, σ.19).

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, η επιστημονική κοινότητα έχει αντιμετωπίσει με σκεπτικισμό την «ωφελμιστική» επιδίωξη του νομοθέτη κατά την επιμέτρηση της ποινής, υπό την οπτική της σύνθεσης των δύο μορφών πρόληψης. Κυρίως, ως προς τη ρεαλιστική δυνατότητα της συνδυαστικής- συνθετικής εφαρμογής πολλαπλών κριτηρίων, με αξιολογικό μάλιστα χαρακτήρα. Ενδεικτικά, η

Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου (1985), θεωρεί το εγχείρημα απλώς αδύνατο. Άλλοι θεωρητικοί έχουν προβεί σε περαιτέρω επεξεργασία της βασικής αρχής, υποστηρίζοντας για παράδειγμα ότι σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των δύο στοχεύσεων, θα πρέπει να προκρίνεται η ειδική πρόληψη (Μαγκάκης, 1982), είτε ότι το ανταποδοτικό στοιχείο της αναλογικότητας πρέπει να αποτελεί το ανώτατο όριο της επιβαλλομένης ποινής κατά τη σύνθεση της γενικής και ειδικής πρόληψης (Κουράκης, 2005). Σύμφωνα με τον τελευταίο, μόνον η «προς τα κάτω» υπέρβαση του ορίου της ενοχής κατά την επιμέτρηση της ποινής θα ήταν αποδεκτή, σύμφωνα με τις προτεραιότητες που θεσπίζει το Σύνταγμα (Κουράκης, 2008, σ. 75 επ). Ο Μανωλεδάκης διαφοροποιείται περισσότερο υποστηρίζοντας τη διάσπαση της ενότητας της ποινής και την εφαρμογή διαφορετικών κριτηρίων στα διαφορετικά σημεία της ποινικής διαδικασίας, προκρίνοντας την αναπόδραστη ανταποδοτική λειτουργία κατά την κυρωτική διαδικασία της επιμέτρησης της ποινής (Μανωλεδάκης, 2004). Με την ίδια άποψη συντάσσεται σε γενικές γραμμές ο Παρασκευόπουλος, τονίζοντας όμως την ανάγκη ενίσχυσης της φιλελεύθερης και της εγγυητικής λειτουργίας της ποινής μέσω ανταποδοτικών διορθωτικών κριτηρίων, στην κατεύθυνση της «ελαχιστοποίησης του ποινικού δικαίου σε όλα τα επίπεδα» (Παρασκευόπουλος, 1989, 2005).

Είναι φανερό από τα παραπάνω, ότι ο συνδυασμός των κριτηρίων για την επιμέτρηση της ποινής, όπως επιχειρείται στο άρθρο 79 ΠΚ, συνιστά μία σχηματική και αλυσιτελή εκδοχή της ενωτικής σύλληψης για τον σκοπό της επιβαλλόμενης ποινής. Σύμφωνα με μία εύστοχη σύνοψη της κριτικής που έχει ασκηθεί στη συγκεκριμένη κανονιστική ρύθμιση:

«Η πιο πάνω σκιαγράφηση δείχνει το ανεξέλεγκτο πλάτος που έχει δοθεί στις έννοιες «βαρύτητα της πράξης» και «προσωπικότητα του εγκληματία» από την άποψη που παρουσιάστηκε μόλις. Θα αποτελούσε πράγματι μοναδικό άθλο, αν βρισκόταν ποτέ δικαστήριο που θα μπορούσε να εκτιμήσει τη σωρεία αυ-

τών των γενικών, και κατά ένα μέρος τελείως αόριστων στοιχείων, τα οποία η συγκεκριμένη άποψη θέλει να διαβλέπει πίσω από τα κριτήρια της ποινής που κατονομάζονται στο νόμο» (Καιάφα- Γκμπάντι κ.ά, 2008, σ. 295).

Παρά ταύτα, οι θεωρητικές διαφοροποιήσεις και επεξεργασίες δεν αναιρούν την ουσία της κεντρικής ιδεολογικής επιλογής του ποινικού νομοθέτη για την «ωφελιμιστική» στόχευση (υπό τις δύο μορφές πρόληψης) κατά την επιμέτρηση της ποινής. Ούτε οι ποινικοδογματικές ενστάσεις έχουν τελικά επιδράσει στη δικαστηριακή πράξη που εξακολουθεί να προσλαμβάνει τα κριτήρια που έχει θέσει ο νομοθέτης ως απλές οδηγίες, η εφαρμογή των οποίων δεν χρήζει ουσιαστικής αιτιολογίας (Καιάφα- Γκμπάντι, ό.π., σ. 291 επ., Κουράκης, 2007). Σύμφωνα με μία έγκυρη διαπίστωση και προειδοποίηση:

«Οποιοσδήποτε εκσυγχρονισμός στο επίπεδο των απειλούμενων ποινών, και γενικότερα οποιαδήποτε ευνοϊκή προοπτική για την αντεγκληματική ή για τη φιλελεύθερη λειτουργία του Ποινικού Δικαίου, κινδυνεύουν να μείνουν χωρίς αντίκρουσμα αν δεν προσεχθεί η επιμέτρηση: Όσο η τελευταία παραμένει εργασία μηχανική, τελείως ανέλεγκτη και ουσιαστικά ανααιτιολόγητη... το Ποινικό Δίκαιο θα δυσκολεύεται να εξυπηρετήσει την αποστολή του» (Παρασκευόπουλος, 2005, σ. 691)

Αντίθετα, η θεωρητική συζήτηση για τους σκοπούς έκτισης της ποινής σε σχέση με την ενδεδειγμένη σωφρονιστική μεταρρύθμιση, είχε πρακτικό θεσμικό αντίκρουσμα, καθώς - πέραν των άλλων- αποκρυσταλλώθηκε σε δύο Κωδικοποιήσεις: τον Κώδικα Βασικών Κανόνων για την Μεταχείριση των Κρατουμένων (Ν. 1851/1989) και τον Σωφρονιστικό Κώδικα (Ν. 2776/1999)⁷. Σε γενικές γραμμές, η προβληματική κινείται στη λογική του «προτύπου δικαιοσύνης» υπό την προοδευτική εκ-

7. Για τη διαδρομή της σωφρονιστικής μεταρρύθμισης, τη σύνθεση των διαφόρων νομοπαρασκευαστικών επιτροπών, αιτιολογικές εκθέσεις, Πρακτικά Βουλής, κ.ά βλ. Αλεξιάδης- Πανούσης, 2002

δοχή του⁸, που εισηγείται τον περιορισμό της άνισης ποινικής μεταχείρισης σε όμοιες περιπτώσεις, τη μείωση του πληθυσμού των κρατουμένων, το άνοιγμα της φυλακής, την αντίθεση προς κάθε λογική παρεμβάσεων στην προσωπικότητα των κρατουμένων, την τήρηση της νομιμότητας και την προστασία των συνταγματικών και ανθρώπινων δικαιωμάτων, την εισαγωγή εναλλακτικών του εγκλεισμού ποινών (Καρύδης, 1992, Πανούσης, 2002, Λαμπροπούλου, 2003). Σύμφωνα με μία πρόσφατη εμπειροστατωμένη μελέτη (Κουλούρης, 2009), οι δύο βασικές δικκριτές επιστημονικές τάσεις στην Ελλάδα έναντι της φυλακής, οι οποίες όμως ταυτόχρονα συμπλέουν, είναι η «μεταρρυθμιστική» και η «περιοριστική ή τάση ελαχιστοποίησης». Και οι δύο τάσεις υιοθετούν μία αμφίθυμη στάση έναντι του θεσμού της φυλακής, καθώς, ενώ καταδικάζεται η «κακή» φυλακή που εξουθενώνει και εκδικείται, γίνεται αποδεκτή μία «καλή» φυλακή που σέβεται τα δικαιώματα και προσφέρει εφόδια για την επανένταξη. Ταυτόχρονα, αναγνωρίζεται και από τις δύο τάσεις, η εξασφαλιστική συμβολή της φυλακής για την άμυνα του κοινωνικού σώματος έναντι περιπτώσεων δραστών υψηλής και βαριάς επικινδυνότητας. Όμως, κατά τον συγγραφέα, αυτές οι αντιλήψεις ελάχιστη σχέση έχουν με την περιστολή της εγκληματικότητας ή με την ουσιαστική αποκατάσταση κοινωνικών ισορροπιών. Το ζητούμενο είναι η συγκρότηση μίας «εξισωτικής» ποινικής δικαιοσύνης, όπου η νομική ισότητα στο επίπεδο των διαδικασιών δεν θα καταλήγει σε κοινωνική ανισότητα στο επίπεδο των αποτελεσμάτων τους. Σύμφωνα με τον ίδιο

8. Στην Ελλάδα, για λόγους κοινωνικοπολιτικούς, έφθασε καθυστερημένα ο απόηχος του κριτικού ρεύματος στις κοινωνικές επιστήμες, και δεν βρήκε έδαφος η «τιμωρητική ανασκευή» που εμφανίστηκε στη συνέχεια στον διεθνή χώρο. Έτσι, η συντριπτική πλειοψηφία των ειδικών επιστημόνων, τουλάχιστον κατά την τελευταία εικοσαετία, δεν φαίνεται ουσιαστικά να διαφοροποιείται σχετικά με την φιλελεύθερη-προοδευτική στόχευση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, ιδιαίτερα του σωφρονιστικού συστήματος, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία των δικαιωμάτων. Είναι άλλο ζήτημα τι συμβαίνει στη σωφρονιστική πράξη. Βλ. Καρύδης 1990, 2000, Βιδάλη, 2009

«[H] ποινική δικαιοσύνη μπορεί να αποβεί, μέχρις ενός σημείου, εξισωτικός μεσολαβητής και διαμορφωτής στο πεδίο της κοινωνικής ανισότητας (αναβάθμιση των μειονεκτούντων, διατήρηση της θέσης των ομαλά ενταγμένων, υποβάθμιση των πλεονεκτούντων). Μπορεί δηλαδή, να καταστεί ένας διορθωτικός παράγων που αναγνωρίζει ότι, όπως η συμμόρφωση στην κανονικότητα που προϋποθέτουν οι νομικές (ποινικές) ρυθμίσεις, έτσι και η παραβίαση των νομικών (ποινικών) κανόνων δεν λαμβάνουν χώρα σε κενό μνήμης και χρόνου [...] Με τις αρχές που προαναφέρθηκαν δεν παραχωρείται κανένα προνόμιο ούτε στην επιείκεια ούτε στην αυστηρότητα. Καταβάλλεται προσπάθεια να καθορίζονται οι αντιδράσεις της ποινικής δικαιοσύνης μετά από συνεκτίμηση όλων των συνιστωσών κάθε περίπτωσης με αυξημένη προσαρμοστικότητα, κοινωνική ευαισθησία και ανοικτή επικοινωνία με το περιβάλλον, χωρίς δογματισμούς και αγκυλώσεις» (ό.π.π, σ. 347)

III- Η ανισότητα στην ποινική μεταχείριση

Στην ουσία, ο ανωτέρω προβληματισμός εκκινεί από την παραδοχή ότι δεν νοείται ισότητα ενώπιον του νόμου χωρίς ισότητα στις ευκαιρίες και στην παρεπόμενη κοινωνική θέση και επιρροή. Όπως έχει εύστοχα επισημάνει ο Νορμπέρτο Μπόμπιο:

«[H] ισότητα σχετίζεται με τη δικαιοσύνη και με μία άλλη έννοια, συγκεκριμένα με τον καλούμενο «κανόνα της δικαιοσύνης». Ως «κανόνας της δικαιοσύνης» θεωρείται ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο πρέπει να μεταχειριζόμαστε τους ίσους με ίσο τρόπο και τους άνισους με άνισο τρόπο. Περιττεύει να υπογραμμίσουμε τη σημασία την οποία προσλαμβάνει ένας τέτοιος κανόνας για τον προσδιορισμό της δικαιοσύνης, νοούμενης ως αξίας στην οποία στηρίζεται η διατήρηση της κοινωνικής τάξης» (Μπόμπιο, 1998, σ. 53-54).»

Υπό το πρίσμα αυτό, η ηθική αξιολόγηση της υπαιτιότητας του δράστη θα έπρεπε να εντάσσεται στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον που ανήκει, τις ευκαιρίες που του δόθηκαν, και τη θέση του στην ταξική κοινωνική κλίμακα. Όπως άλλωστε (για τη βαρύτητα της πράξης) θα έπρεπε να επανατεθεί σε δημόσια διαβούλευση και αντιπαράθεση η ηθική αξιολόγηση της ίδιας της κοινωνικής βλάβης που κάθε (εγκληματική) προσβολή εννόμων αγαθών προκαλεί. Οι αίθουσες των ποινικών ακροατηρίων θα μπορούσαν να καταστούν κατ' εξοχήν δημόσια fora για ένα τέτοιο εγχείρημα, δηλαδή της κοινωνικής επαναξιολόγησης της βαρύτητας των εγκλημάτων και κατά συνέπεια την ανάλογη κλιμάκωση των απειλούμενων και επιβαλλόμενων ποινών (Christie, 1981).

Ανεξάρτητα όμως από τα παραπάνω, που έχουν τη δική τους αξία και σημασία, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση του τρόπου άσκησης της διακριτικής ευχέρειας κατά την καθημερινή λειτουργία της κυρωτικής μηχανής των ποινικών δικαστηρίων, υπό το πρίσμα του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου και των κατευθυντήριων αρχών του. Επομένως, ερευνάται κυρίως *de lege lata*, κατά πόσον οι δικαστές εφαρμόζουν στην πράξη αμερόληπτα και απροσωπώληπτα τα κριτήρια που θέτει ο νόμος για τη διαμόρφωση της δικανικής τους κρίσης, και κατά πόσον τυχόν ανεπίσημοι- εξωθεσμικοί παράγοντες ενδεχομένως επιδρούν στην τελική δικαστική απόφαση κατά την επιμέτρηση της ποινής.

Η Ποινική Δικαιοσύνη «εν δράσει»

Ο S. Cohen παραθέτει μία εύστοχη παραβολή (που - όπως ο ίδιος αναφέρει-χρησιμοποίησε ένας κοινωνικός λειτουργός σε κοινότητες στις ΗΠΑ) για να υποδείξει τις δυσκολίες σχετικά με τις προτεραιότητες ως προς τις στοχεύσεις και τον προσανατολισμό της εγκληματολογικής έρευνας και σκέψης: Ένας άνδρας, καθώς περπατάει στην όχθη ενός ποταμού, βλέπει ένα

σώμα να παρασύρεται από το ρεύμα. Ένας παρακείμενος ψαράς πηδάει στο νερό, τραβάει τον άνθρωπο έξω, του κάνει τεχνητή αναπνοή και του σώζει τη ζωή. Το ίδιο πράγμα όμως επαναλαμβάνεται συνεχώς κάθε λίγα λεπτά. Όταν το πολλοστό σώμα εμφανίζεται να επιπλέει, ο ψαράς αγνοεί τον άνθρωπο που πνίγεται και αρχίζει να τρέχει αντίθετα προς το ρεύμα. Ο παρατηρητής του φωνάζει «που πας; γιατί δεν διασώζεις αυτόν τον κακομοίρη;» Και ο ψαράς απαντάει ότι αυτή τη φορά πάει για να διαπιστώσει «ποιος διάολος σπρώχνει αυτούς τους κακόμενους στο νερό» (Cohen, 1985, σ. 236).

Ο λόγος βεβαίως γίνεται για την ενδεδειγμένη οπτική και προσέγγιση, αλλά και τα αποτελέσματα, της κοινωνικής έρευνας και θεωρίας. Κατά πόσον δηλαδή, στις διενεργούμενες έρευνες, η αποκλειστική έμφαση (πρέπει να) αποδίδεται στις κοινωνικές δομές και τις σχέσεις εξουσίας που καθορίζουν τη μορφή και το περιεχόμενο των θεσμών, όπως στην περίπτωση μας το ποινικό σύστημα, ή οφείλουν να επιχειρούν παράλληλα την αποκρυπτογράφηση διαδικασιών και καθημερινών αλληλεπιδράσεων, που συλλαμβάνουν τον πλούτο και τις αντιφάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία με τον τρόπο αυτό αποκαλύπτεται καθαρότερα. Στην ουσία πρόκειται για την παλαιά αντίθεση μεταξύ της έρευνας σε μακρο- και σε μικρο- επίπεδο, της σύλληψης των κοινωνικών φαινομένων σε ένα αφηρημένο θεωρητικό επίπεδο ή αντίθετα υπό το πρίσμα ενός υποψιασμένου αλλά εφαρμόσιμου εμπειρισμού, σ' ένα «εθνογραφικό» επίπεδο. Πάλι ο Cohen περιγράφει το επιστημολογικό δίλημμα με ένα γλαφυρό παράδειγμα:

«Στο ένα επίπεδο, για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε μία περίπτωση βιασμού, να εξηγήσουμε γιατί συνέβη, να τεκμηριώσουμε την έκταση του φόβου θυματοποίησης της γυναίκας και να προτείνουμε βιώσιμη κοινωνική πολιτική. Αυτό είναι διαφορετικό από τον ισχυρισμό ότι ο βιασμός είναι μία λογική προέκταση της ανδρικής εξουσίας ή ότι μία ανδρο-

κεντρική επιστημολογία δεν μπορεί να συλλάβει το φαινόμενο» (Cohen, 1998, σ. 119).

Θεωρούμε ότι οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι τόσο ασυμφιλίωτες, όσο μερικές φορές εμφανίζονται. Είναι αυτονόητο ότι η μελέτη του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στο πραγματικό κοινωνικό πεδίο, δεν μπορεί να περιορίζεται στους κώδικες, την «αυθεντική» ερμηνεία των διατάξεων από τον νομοθέτη και τη Διοίκηση της Δικαιοσύνης, ή ακόμη και τη νομολογία. Ο ερευνητής οφείλει επίσης να αναζητήσει τα ίχνη και τις διαδρομές της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας για τη συγκρότηση των θεσμών, την επίδραση δομικών παραγόντων του συγκεκριμένου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, τις ιδεολογικές και φιλοσοφικές προεκτάσεις του θεσμικού πλαισίου. Ταυτόχρονα όμως, από την άλλη πλευρά, είναι αναγκαία η διερεύνηση των αξιακών κωδίκων και προσαρμογών στο εσωτερικό των μηχανισμών του κοινωνικού ελέγχου, ο εντοπισμός και οι συνέπειες των προτύπων αποδεκτής συμπεριφοράς, η ανάδειξη της επίδρασης αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων και συντεχνιακών επιδιώξεων στο κοινωνικό μεσο- και μικρο-επίπεδο κατά τη διαμόρφωση της δικαστηριακής πρακτικής. Αποτελεί δηλαδή αναγκαία παραδοχή ότι, σε τελευταία ανάλυση, το ποινικό σύστημα συγκροτείται από άτομα, από πραγματικούς ανθρώπους στην ιστορική συγκυρία, οι κρίσεις και οι αποφάσεις των οποίων υποστασιοποιούν τον κοινωνικό ρόλο και τη δομική λειτουργία του θεσμού. Όπως έχει χαρακτηριστικά λεχθεί

«Για μία πλήρη ερμηνεία του τρόπου εφαρμογής του νόμου, το δογματικό δίκαιο, η νομική δομή, το Κράτος πρέπει να συνεκτιμηθούν, μαζί με νοοτροπίες και γραφειοκρατίες και την καθημερινή αλληλεπίδραση[...] Η κοινωνική δομή και η ατομική δράση απλώς αποτελούν τις όψεις του ίδιου νομίσματος · η μακρο-κοινωνιολογία μπορεί να συνεισφέρει εξίσου στην ερμηνεία των συγκεκριμένων συλλήψεων ή καταδικών όσο και η μικρο-κοινωνιολογία[...] Τα συστήματα δεν λειτουργούν αυ-

τόνομα · συγκροτούνται από ανθρώπους» (McBarnet, 1978, σ. 31).

Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι, όπως στην πραγματική ζωή, έτσι και στη λειτουργία των θεσμών, συνυπάρχουν με τρόπο διαλεκτικό τα δεδομένα και οι ανάγκες της γραφειοκρατικής πραγματικότητας με τις θεωρίες για την ύπαρξη των θεσμών, οι επίσημες διακηρύξεις για τις γενικές κοινωνικές αξίες με τα ιδιαίτερα αξιακά προτάγματα επιμέρους κοινωνικών ομάδων και άλλων συλλογικοτήτων, οι επιβαλλόμενες προδιαγραφές των ρόλων με τις επιδιώξεις των ατόμων.

Όπως υπέδειξαν τα ευρήματα μίας έρευνας για την «καθημερινή λειτουργία» της δικτικής εισαγγελικής αρχής στον Καναδά, ως προς την άσκηση της διακριτικής της ευχέρειας:

«Υπάρχουν μεγάλες και σημαντικές διαφορές μεταξύ αυτού που ο εισαγγελέας πράττει και αυτού που η νομική φιλολογία και οι δικαστικές αποφάσεις λένε ότι θα έπρεπε να πράξει. Σε κάθε νομική δομή υπάρχει μία πολλαπλότητα σκοπών και αξιών. Ανεπίσημες προσαρμογές λαμβάνουν συνεχώς χώρα για να ικανοποιηθούν οι επιχειρησιακές πραγματικότητες, ενώ την ίδια στιγμή εκφράζεται υποκριτικά απόλυτη πίστη στα μέσα που έχουν επίσημα καθοριστεί και στους επιζητούμενους σκοπούς.» (Low, 1978, σ.8)

Η παρατήρηση αυτή παραπέμπει στη λεγόμενη «επιλεκτικότητα» του συστήματος ποινικής καταστολής, που καταλήγει μέσω των υφιστάμενων «φίλτρων» σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας στη «στατιστική αλλοίωση» της δικαστικά διαπιστούμενης εγκληματικότητας, αλλά και της σύνθεσης του πληθυσμού των κρατουμένων (Λαμπροπούλου, 1999, Ζαραφωνίτου, 1995). Σε κάθε στάδιο όμως της ποινικής διαδικασίας για την εφαρμογή του νόμου (καταγγελία, αστυνομική δραστηριότητα, διαδικασίες δίωξης, ανάκρισης και παραπομπής, δικαστική αποτίμηση και επιβολή ποινών, έκτιση της ποινής) αυτή η επιλεκτικότητα διέπεται από διαφορετικούς κανόνες και χρήζει ιδιαίτερης ερμηνείας, καθώς διαφέρουν το θεσμικό πλαίσιο, οι

επιχειρησιακοί στόχοι και ανάγκες στο κάθε επίπεδο, οι ιδιότητες των εκάστοτε εφαρμοστών του νόμου, οι συνέπειες για τους εμπλεκόμενους.

Θεωρούμε κατά συνέπεια, ότι είναι σκόπιμη και δυνατή η αυτοτελής διερεύνηση των κριτηρίων που διαμορφώνουν τη δικαστική κρίση κατά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής, και η αναζήτηση των λόγων για τη διαφοροποίηση των ποινών σε παρόμοιες περιπτώσεις. Άλλωστε, το ιδεώδες της ίσης μεταχείρισης των πολιτών ως ιδρυτικό και συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας, και ως ουσία της έννοιας της δικαιοσύνης, αποτελεί το ζητούμενο κυρίως κατά το κρίσιμο στάδιο της κατάγνωσης της ενοχής και ιδίως της επιμέτρησης της ποινής, οπότε όλοι οι παράγοντες της δίκης εκθέτουν τα όπλα τους, υπό το φως της δημοσιότητας και της εγγυητικής ασπίδας των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Καθήκον της κοινωνικής έρευνας είναι η τεκμηρίωση του βαθμού και των τρόπων εφαρμογής αυτής της κρίσιμης δικαιοκρατικής αρχής, και ο εντοπισμός των παραμέτρων και διαδικασιών που ενδεχομένως δυσχεραίνουν ή και παραμορφώνουν την πραγμάτωση της στο πραγματικό κοινωνικό πεδίο, και στην περίπτωση μας στις αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων.

Αναφερόμενος για παράδειγμα στη δικαστηριακή πρακτική στον Καναδά, ο Μαγγανάς υποστηρίζει ότι:

«Μέσα στα πλαίσια των ποινών που προβλέπει η νομοθεσία οι δικαστές επιβάλλουν τις προσωπικές τους ποινές βασισμένες στις προσωπικές τους πεποιθήσεις, στην εμπειρία της ζωής και στην εν γένει κουλτούρα τους[...] Όσο παράδοξο και αν φαίνεται η σοβαρότητα των βλαβών είναι ο λιγότερο σημαντικός παράγοντας για τους δικαστές όταν επιβάλλουν ποινή» (Μαγγανάς, 2007, σ. 55)

Στη Βρετανία, αποτελεί κοινό τόπο ότι στα κατώτερα τουλάχιστον δικαστήρια (Magistrates' Courts, στα οποία μόνον επιτρέπεται πρόσβαση στους ερευνητές), «οι αποφάσεις τις οποίες λαμβάνουν (για παράδειγμα σε σχέση με την ποινή, την

επιδίκαση εξόδων, ή την εγγύηση ως περιοριστικό όρο) διαφέρουν σε τεράστιο βαθμό, ακόμη και για προφανώς παρόμοιες υποθέσεις και κατηγορούμενους, από μία περιοχή της χώρας σε άλλη» (Baldwin, Bottomley, 1978, σ.132). Στις ΗΠΑ έχει έντονα απασχολήσει κατά κύριο λόγο η μεταβλητή της φυλετικής προέλευσης των κατηγορουμένων, ως ο λόγος για τη δυσμενέστερη μεταχείριση κυρίως των μαύρων κατηγορουμένων έναντι των λευκών, σε παρόμοιες περιπτώσεις. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι «οι ποινές φυλάκισης για κατοχή κοκαΐνης σε μορφή «κρακ», που χρησιμοποιείται από Αφρο-Αμερικανούς, είναι δέκα με δεκαπέντε χρόνια μεγαλύτερη σε σύγκριση με την κατοχή της αυτής ποσότητας κοκαΐνης σε μορφή σκόνης, που χρησιμοποιείται από λευκούς μεσοαστούς Αμερικανούς» (Λάζος, 2007, σ. 191)⁹

Σχετικά με τη χώρα μας, ο Παρασκευόπουλος σχολιάζει, μεταξὺ άλλων, τη δικαστηριακή πρακτική ως εξής:

«Συμφωνούν λοιπόν όλοι ότι στην ίδια ακριβώς υπόθεση δεν μπορεί να ταιριάζουν εξίσου μία ελαφριά και μία συντριπτική ποινή; «Όχι», διαφωνούν τα ποινικά δικαστήρια, τα οποία θεωρούν τον έλεγχο ορθότητας της ποινής αδύνατο και την ειδική αιτιολογία περιττή. Γι' αυτό, αντί να αιτιολογούν ειδικά τις επιλογές ποινών, αντιγράφουν στις αποφάσεις τους τα νομοθετικά προβλεπόμενα κριτήρια[...] Τα παραπάνω τρία δείγματα δείχνουν ότι οι σκληρές και δυσανάλογες ποινές δεν αποτελούν μόνο μια (κακή) μόδα της εποχής. Είναι δυστυχώς επιλεκτικές[...] Ο όρος αυθαιρεσία είναι βαρύς. Πως αλλιώς όμως ονομάζεται μια κρίση που αυτοδικαιώνεται, χωρίς έλεγχο ορθότητας και χωρίς αιτιολογία; Ρητορικό το ερώτημα» (N.

9. Πρβλ όμως ερευνητικά ευρήματα, βάσει των οποίων εκφράζονται επιφυλάξεις ως προς την αξιόπιστη τεκμηρίωση της άνισης μεταχείρισης λόγω των κοινωνικών χαρακτηριστικών των κατηγορουμένων. Βλ. Λαμπροπούλου, 1999, σ. 174 επ

Παρασκευόπουλος, «Το σκάνδαλο της ποινής στα ελληνικά δικαστήρια», *Ελευθεροτυπία*, 13-6-2007)¹⁰

Εμπειρικές έρευνες στην Ελλάδα

Για την ελληνική πραγματικότητα της δικαστηριακής πρακτικής κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, έχουμε υπόψη μας δύο έρευνες πεδίου με δείγμα υποθέσεις παράβασης του Νόμου για τα Ναρκωτικά σε βαθμό κακουργήματος, που εκδικάστηκαν στο Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, αντίστοιχα.

Η πρώτη, ερευνήσε στο αρχείο του Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών τις υποθέσεις ναρκωτικών που εκδικάστηκαν σε δεύτερο βαθμό (Πενταμελές Εφετείο), κατά την περίοδο των ετών 1993-1995¹¹ (Γεωργούλας, 1999). Βασική ερευνητική υπόθεση ήταν η διακρίβωση ή μη άνισης και επιλεκτικής μεταχείρισης κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, σε συσχέτιση με μεταβλητές, όπως ο νομικός χαρακτηρισμός της πράξης, η συνέργεια, η κρίση περί τοξικομανίας ή μειωμένου καταλογισμού, το είδος και η ποσότητα της ναρκωτικής ουσίας, ο χρόνος εκδίκασης, κοινωνικά χαρακτηριστικά των δραστών, όπως το φύλο, η εθνικότητα και το θρήσκευμα.¹² Παρά τους περιορισμούς και τον πιλοτικό χαρακτήρα της συγκεκριμένης έρευνας, η αξιόπιστη βασική διαπίστωση ήταν ότι τα σχετικά ευρήματα αποτελούν τουλάχιστον ενδείξεις ότι η απονομή της ποινικής

10. Πρβλ. Ελληνική Εταιρεία Ποινικού Δικαίου, 1987

11. Το συνολικό δείγμα της έρευνας ήταν 388 υποθέσεις με 506 κατηγορούμενους.

12. Σημειώνουμε ότι στο επίπεδο του Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων, αλλοιώνεται σημαντικά το δείγμα των κατηγορουμένων συγκριτικά με τον πρώτο βαθμό, όπως έχει ερευνητικά αποδειχθεί (Κουλούρης, Σπύρου, 2009) Επίσης, ότι οι δικαστές του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, όντας εμπειρότεροι και κυρίως σε σημαντική χρονική απόσταση από το έγκλημα, λειτουργούν εκ των πραγμάτων με μεγαλύτερη επαγγελματική ψυχραιμία και αντικειμενικότητα, επιδεικνύοντας ταυτόχρονα κατά τεκμήριο μεγαλύτερη επιείκεια, ιδίως κατά την επιμέτρηση των ποινών.

δικαιοσύνης στο πεδίο της παραβίασης του Νόμου για τα Ναρκωτικά στην Ελλάδα λειτουργεί επιλεκτικά και με ταξικό προσανατολισμό.

Η δεύτερη έρευνα (Καλαματιανού, Κοσμάτος, 2007) διεξήχθη στο αρχείο του Εφετείου Κακουρηγημάτων Θεσσαλονίκης, πάλι σε υποθέσεις που εκδικάστηκαν σε δεύτερο βαθμό (Πενταμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων). Εξετάστηκαν όλες οι υποθέσεις που αφορούσαν παραβάσεις του Νόμου για τα Ναρκωτικά, διακεκριμένες κλοπές, ληστεία, κατά τα έτη 1998 και 1999. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι συγκροτήθηκε από τους ερευνητές πρώτα το δείγμα των αλλοδαπών κατηγορουμένων και στη συνέχεια ένα άλλο δείγμα ελλήνων κατηγορουμένων με όμοια χαρακτηριστικά, ως ομάδα ελέγχου. Ειδικότερα για τα εγκλήματα περί τα ναρκωτικά (που ενδιαφέρουν καθώς αποτελούν το πεδίο έρευνας και της δικής μας έρευνας), συγκρίθηκαν μεταξύ τους οι περιπτώσεις 19 αλλοδαπών και 15 ελλήνων για το έτος 1998 και 13 αλλοδαπών και 17 ελλήνων για το έτος 1999, ήτοι συνολικά δύο ομάδες με 32 κατηγορουμένους η κάθε μία. Κατά συνέπεια, το μικρό δείγμα προσδίδει εκ των πραγμάτων στην έρευνα πιλοτικό χαρακτήρα. Παρά ταύτα όμως, έχει αναμφισβήτητη αξία η συμπερασματική διαπίστωση των ερευνητών σχετικά με τα ευρήματα και για τις τρεις κατηγορίες εγκλημάτων που εξετάστηκαν (ναρκωτικά, διακεκριμένες κλοπές, ληστείες):

«θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι στο επίπεδο της εισαγωγικής πρότασης και της δικαστικής απόφασης παρατηρείται μία διαφοροποίηση «επιείκειας» των ελλήνων έναντι των αλλοδαπών κατηγορουμένων, καθώς οι ποινές που προτείνονται και τελικά επιβάλλονται στους αλλοδαπούς κατηγορούμενους είναι σαφώς μεγαλύτερες από ότι για τους Έλληνες κατηγορούμενους [...] Οι παραπάνω διαφοροποιήσεις στην προτεινόμενη και επιβαλλόμενη ποινή θα πρέπει να σημειώσουμε ότι υφίστανται παρά το γεγονός ότι, όπως παρατηρήσαμε παραπάνω, η βαρύτητα των εγκλημάτων τόσο στο δείγμα των αλλοδαπών

όσο και στο δείγμα των ελλήνων κατηγορουμένων είναι περίπου ομοιόμορφη»¹³ (όπ.π, σ. 291)

B - Έρευνα στο Εφετείο Κακουρηγημάτων Αθηνών: Ατοποι-εξω-θεσμικοί παράγοντες επίδρασης στη δικαστική κρίση κατά την επιμέτρηση της ποινής

I- Οι ερευνητικές υποθέσεις: λόγοι και στόχοι

Οι παραπάνω εισαγωγικές παρατηρήσεις σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, μας οδηγούν στις υποθέσεις εργασίας της έρευνας που έλαβε χώρα στο Αρχείο του Εφετείου Κακουρηγημάτων Αθηνών, εξετάζοντας τις δικογραφίες υποθέσεων παράβασης του Νόμου για τα Ναρκωτικά, κατά το διάστημα 2004- 2006, τα ευρήματα της οποίας θα εκθέσουμε αναλυτικά στο οικείο σημείο της μελέτης.

Προηγουμένως όμως κρίνεται αναγκαίο, για λόγους που έχουν σχέση με τις ερευνητικές υποθέσεις που τέθηκαν, να εκτεθούν συνοπτικά τα δεδομένα της κοινωνικής πραγματικότητας και της περιρρέουσας ατμόσφαιρας σχετικά με το κύρος και την αξιοπιστία της απονομής ποινικής δικαιοσύνης εκείνο το χρονικό διάστημα που αφορούν τα υπό έρευνα έτη.

13. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το εύρημα ότι το 1/3 των αλλοδαπών στερούνται συνηγόρου, που διορίζεται από το δικαστήριο, έναντι αντίστοιχου 1/5 των ελλήνων κατηγορουμένων. Επίσης, ότι μικρή μειοψηφία των αλλοδαπών κατηγορουμένων είναι σε θέση να κλητεύσει μάρτυρες υπεράσπισης, σε αντίθεση με το δείγμα των ελλήνων. Είναι γνωστό ότι τέτοιες αδυναμίες στην οργάνωση της υπεράσπισης, επηρεάζουν αρνητικά την τελική δικανική κρίση. Παρά ταύτα, αυτό δεν ακυρώνει την αξιοπιστία των βασικών ερευνητικών πορισμάτων .